

Руслан П. Мудрак, Юрій А. Цимбалюк, Ірина І. Корман
**МАРКЕТИНГОВИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ
МОЛОКА ТА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ**

У статті проведено аналіз сучасного стану національного ринку молока та молочної продукції. Виявлено невідповідність обсягів виробництва промислової продукції обсягам виробництва молокосировини. Встановлено, що попит на молочні продукти нееластичний за ціною і доходом. Обґрунтовано можливість картельних змов на даному ринку. Встановлено, що на внутрішньому ринку вітчизняні виробники мають кращі цінові конкурентні позиції, ніж європейські.

Ключові слова: молокосировина; молочна продукція; якість і безпечність продукції; еластичність попиту; картельні змови; цінова конкуренція.

Форм. 3. Рис. 7. Табл. 5. Літ. 25.

Руслан П. Мудрак, Юрий А. Цымбалюк, Ирина И. Корман
**МАРКЕТИНГОВЫЙ АНАЛИЗ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА
МОЛОКА И МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ**

В статье проведен анализ современного состояния национального рынка молока и молочной продукции. Выведено несоответствие объемов производства промышленной продукции объемам производства молокосырья. Установлено, что спрос на молочные продукты неэластичен по цене и доходу. Обоснована возможность картельных сговоров на данном рынке. Установлено, что на внутреннем рынке отечественные товаропроизводители имеют лучшие ценовые конкурентные позиции, чем европейские.

Ключевые слова: молокосырье; молочная продукция; качество и безопасность продукции; эластичность спроса; картельные сговоры; ценовая конкуренция.

Ruslan P. Mudrak¹, Yuriy A. Tsybalyuk², Iryna I. Korman³
MARKETING ANALYSIS OF NATIONAL DAIRY MARKET

The article presents an analysis of the current state of the national dairy market. The authors identify the discrepancy between the volume of dairy production and milk primary produce. It is grounded that demand for milk products is inelastic to price and income. It is also revealed that there is a possibility for cartel collusion at this market. It was established that domestic producers have better price competitive position than the European ones.

Keywords: milk primary produce; dairy products; product quality and safety; elasticity of demand; cartel collusion; price competition.

Постановка проблеми. Одним із ключових стратегічних орієнтирів розвитку національної економіки є суттєве підвищення рівня життя населення. Це продиктовано не лише намаганням українського суспільства розбудувати соціально орієнтовану ринкову економіку в довгостроковій перспективі, але й переходом України до статусу асоційованого члена ЄС із перспективою повноцінного членства. Останнє вимагає приведення соціально-економічних стандартів кандидата до брюссельських вимог. Серед іншого, це означає суттєве поліпшення продовольчого забезпечення населення, особливо в частині споживання на рівні медично обґрунтованих норм незамінних продуктів харчування, до яких належать і молокопродукти. З'ясування обсягів, структури,

¹ Uman National University of Horticulture, Ukraine.

² Uman National University of Horticulture, Ukraine.

³ Uman National University of Horticulture, Ukraine.

якості та безпечності молокопродуктів, які споживаються населенням, лежить у площині дослідження функціонування відповідного ринку.

Звертає на себе увагу і той факт, що Україна – традиційний виробник коров'ячого молока та відповідних продуктів переробки, зіштовхнулася з проблемою різкого скорочення обсягів виробництва молкосировини. Це поставило на межу виживання вітчизняну молокопереробну промисловість та актуалізувало проблему якості й безпечності готової молочної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості функціонування ринку молока та молочних продуктів, перспективи його розвитку в контексті поглиблення інтеграції національної економіки в глобальне середовище перебувають в полі уваги багатьох вітчизняних дослідників. Зокрема варто згадати роботи Т.О. Осташко [13], Б.Й. Пасхавера [14], О.М. Шпичака [21], О.В. Шубравської [22] та багатьох інших.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на глибоку наукову розробку більшості аспектів функціонування вітчизняного ринку молока та молочних продуктів, тема його розвитку залишається актуальним напрямом наукових досліджень. Це пов'язано з тим, що українське суспільство перебуває в стані політичної і соціально-економічної трансформації, що само по собі ускладнює процес економічного аналізу та розробку управлінських прогнозів із високим ступенем ймовірності. Невизначеність посилюється активною фазою інтеграції вітчизняної економіки в глобальне середовище. Тому вирішення традиційних проблем вимагає врахування кожного разу нових факторів, розрахунку кількісної оцінки їх впливу та відповідно розробки нових науково обґрунтованих управлінських підходів.

Метою дослідження є ідентифікація проблем та виявлення резервів розвитку національного ринку молока та молочних продуктів за допомогою маркетингового аналізу.

Основні результати дослідження. Виробництво молкосировини сільськогосподарськими товаровиробниками України демонструє стійку спадну динаміку (рис. 1). Головною причиною цього є неспинне скорочення поголів'я дійного стада. Впродовж аналізованого періоду спостерігається зростання продуктивності молочної худоби. Проте воно фіксується відносно дуже низької бази порівняння – 2204 кг середньорічного удою молока від однієї корови в 1995 році. Досягнення в 2014 р. середнього показника 4508 кг далеке від рівня продуктивності худоби не лише в країнах з розвинутим молочарством (Канада – 8805 кг, Велика Британія – 7187 кг, Данія – 8288 кг, Німеччина – 6923 кг, Нідерланди – 7450 кг, Швеція – 8162, США – 10097 кг), але й порівняно з передовими молочнотоварними фермами України (ТОВ «Рожнівка-Агросвіт» Ічнянського р-ну Чернігівської обл. – 6640 кг, СТОВ «Агросвіт» Миронівського р-ну Київської області – 7411 кг).

Не меншою проблемою вітчизняного молочного тваринництва залишається і структура виробництва молока за категоріями господарств. Незважаючи на деяке скорочення частки господарств населення порівняно із найвищим показником у 2005 р. (81,2%), в 2014 р. понад три чверті молкосировини було вироблено саме в секторі сільських домогосподарств [20]. Проблемність даного аспекту вітчизняного молочного тваринництва полягає

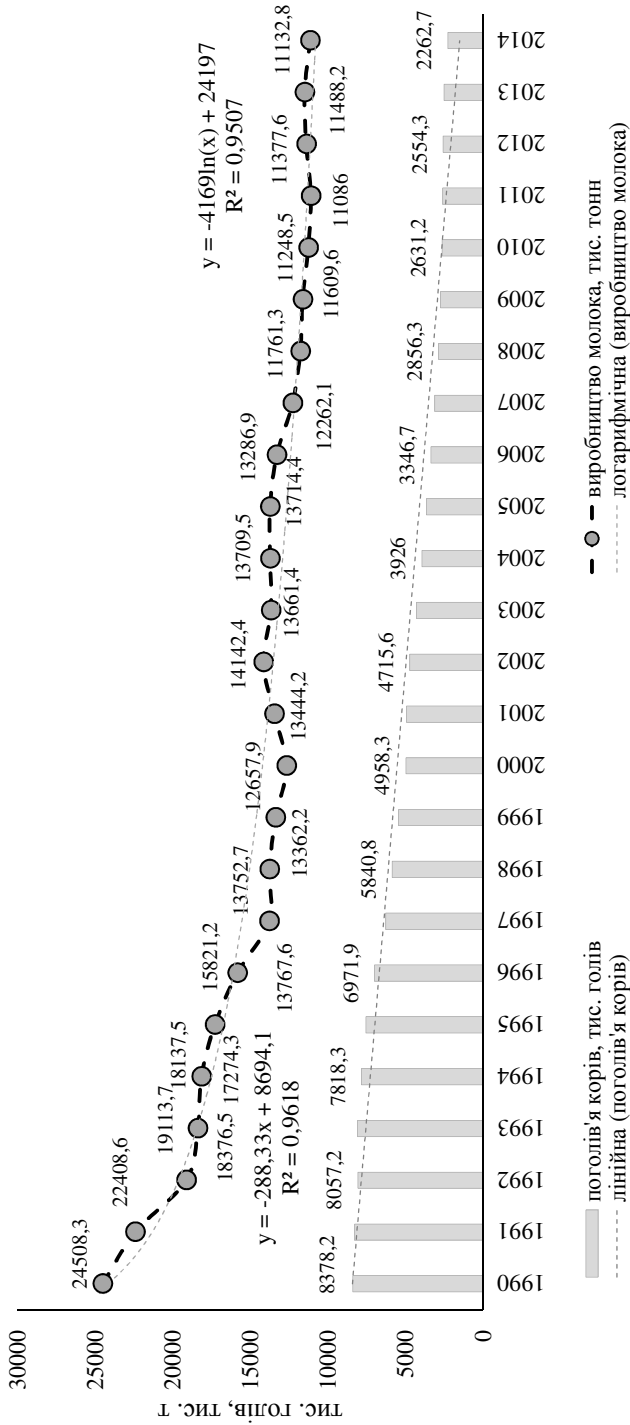

Рис. 1. поголів'я корів та виробництво молока в Україні, побудовано за даними [20]

не в категорії виробника як такого (наприклад, в ЄС набули поширення малі сімейні молочні ферми – 15–50 голів продуктивної худоби), а в тому, що переважна більшість молока в сільських господарствах населення України отримується за технологією ручного доїння. В результаті, така продукція має дуже низьку якість. Молокозаводи, які її купують і переробляють, ніколи не отримують доступу до ринків високорозвинутих країн, яким би сучасним і високотехнологічним не було їх обладнання.

Наступною технологічною ланкою пропозиції молочної продукції на внутрішньому ринку є переробна галузь. Аналіз випуску кінцевих товарів в розрізі окремих асортиментних груп показав різнопланові тенденції в їх динаміці (табл. 1).

Таблиця 1. Виробництво продукції молокопереробними підприємствами України, тис. т [7]

Період	Молоко оброблене рідке	Масло вершкове	Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	Сири жирні	Продукти кисломолочні
2003	645	137	57,7	173	427
2004	716	116	71,3	224	467
2005	864	120	83,5	274	499
2006	820	104	93,2	217	524
2007	863	100	92,6	246	532
2008	808	84,8	91,9	236	532
2009	770	74,7	84,8	224	492
2010	801	79,5	78,5	207	479
2011	894	76,7	76,5	178	474
2012	912	88,6	79	168	489
2013	972	94,3	83,7	165	522
2014	1117	114	74,7	130	473
2014 р. до 2003 р., %	173,2	83,2	129,5	75,1	110,8

Як бачимо, зменшення обсягів виробництва спостерігається лише по вершковому маслу і жирних сирах. При чому зменшення виробництва вершкового масла є відносним лише до рівня 2003–2005 рр., адже порівняно з попередніми роками виробництво даного виду молочної продукції зростає.

Дослідженням встановлено, що має місце невідповідність – готової молочної промислової продукції вироблено більше, ніж надійшло молокосиловини на переробку (табл. 2). Серед ймовірних причин виявленої невідповідності найбільш вірогідними видаються такі: 1) частина молокосиловини, яку переробляють молокозаводи, проходить поза офіційним обліком; 2) для виробництва певної частини промислових молочних продуктів використовується немолочна сировина (пальмова та кокосова олія); 3) в якості сировини використовується імпортні сухі молоко та вершки. Яка з причин переважає – сказати важко. Наприклад, у 2014 р. в Україну було імпортовано 195,7 тис. т пальмової та кокосової олії, а також 967 т сухого молока та вершків [9]. Останнє еквівалентне приблизно 22 тис. т сирого молока.

Таблиця 2. Фактичні обсяги молокоси́ровини, що надійшли на промислову переробку, та вироблені промислової молочної продукції в Україні, тис. т*

Рік	Фактично надійшло молока на промислову переробку	Вироблено промислової молочної продукції (у перерахунку на молоко)	Перевищення обсягів виробництва промислової продукції над фактичними обсягами молокоси́ровини, що надійшла на промислову переробку
2004	5237,5	6052,3	814,8
2005	5689	6715,7	1026,7
2006	5607,4	6063,5	456,1
2007	6038,6	6210,9	172,4
2008	5405,6	5752,5	346,9
2009	4741,8	5294,4	552,6
2010	4793,2	5277,3	484,1
2011	4615,1	5116,4	501,3
2012	4716,4	5384,9	668,4
2013	4570,2	5651,6	1081,4
2014	4646,6	5879,3	1232,7

* розраховано за даними [16–18].

Перевищення виробництва готових молокопродуктів над офіційними обсягами зданої на переробку молокоси́ровини у 2014 р. склало 1232,7 тис. т. Отже, частка імпортої молочної си́ровини становить близько 2% від цих обсягів. З високою ймовірністю можна стверджувати, що більша частина згаданого перевищення була отримана за рахунок нелегальної молокоси́ровини внутрішнього виробництва та використання жирів рослинного походження (пальмової та кокосової олій). Це вкотре актуалізує проблему безпечності (нелегальна си́ровина) та якості (використання рослинних замінників молочного жиру) вітчизняної молочної продукції.

Крім того, є усі підстави підозрювати, що ціни на частину вітчизняних молокопродуктів не відповідають якості останніх, а тому втрачають одну із своїх ключових функцій – сигналізуючу. Це не лише розбаланси́ває ціновий механізм ринкового саморегулювання, але й грубо порушує права споживачів.

Середнє споживання молока та молочних продуктів пересічним українцем далеке від медично обґрунтованої норми 380 кг (рис. 2).

Дослідження показало, що існуючий рівень споживання молока та молочних продуктів, який коливається від 212 до 235 кг на 1 особу за рік, вдається досягти лише за рахунок самозабезпечення в селянських господарствах, які утримують молочну худобу. Рівень споживання відповідної продукції, який досягається завдяки обміну – значно нижчий (рис. 2).

Попит на молоко та молочні продукти залежить від багатьох факторів, однак можна припустити, що головними серед них є два – рівень реальних доходів населення та індекс споживчих цін на відповідну продукцію. Для перевірки припущення було проведено кореляційно-регресійний аналіз, в якому функцією Y було «споживання молока та молокопродуктів за мінусом самозабезпечення, кг на 1 особу за рік», а факторами впливу – X_1 «реальний наявний дохід, у % до попереднього року» і X_2 «індекс споживчих цін на молоко та молочні продукти, %».

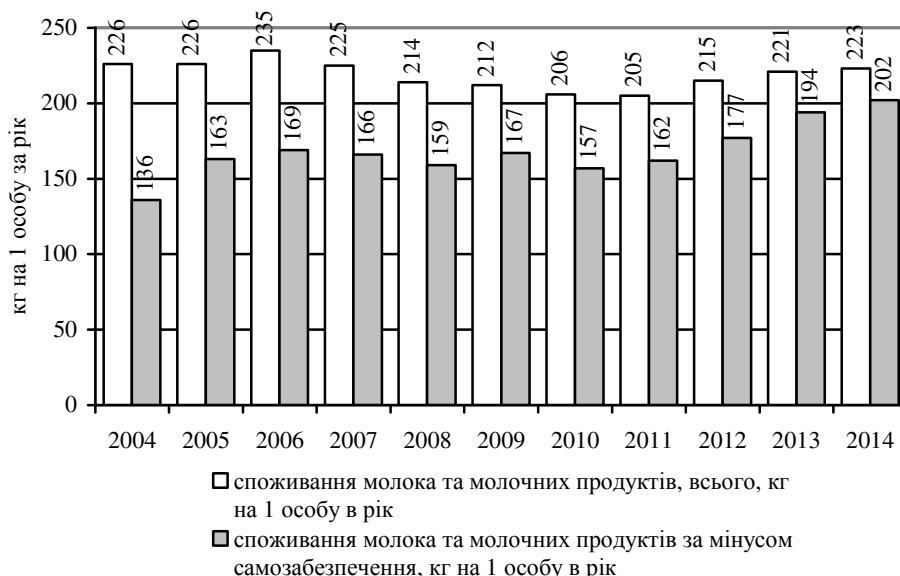

Рис. 2. Споживання молока та молочних продуктів (у переводі на молоко) населенням країни, кг на 1 особу за рік, побудовано за даними [2–4]

Результати обробки даних на ЕОМ:

- 1) коефіцієнт кореляції – 0,698, отже, тіснота зв'язку – середня;
- 2) коефіцієнт детермінації – 0,488, отже, мінливість функції на 48,8% визначається мінливістю вибраних факторів;
- 3) критерій Фішера: $F_\phi = 4,287$, $F_\kappa = 4,256$; F_ϕ більше F_κ , отже, нульова гіпотеза про відсутність зв'язку між показниками відкидається – модель адекватна реальності;
- 4) критерій Стьюдента: $t_\phi = 4,11$, $t_\kappa = 2,306$; t_ϕ більше t_κ , отже, нульова гіпотеза про незначущість коефіцієнта регресії відкидається – він є статистично значущим;
- 5) критерій фон Неймана: $Q_\phi = 1,63$, $Q_\kappa = 1,2$; Q_ϕ більше Q_κ , отже, приймається гіпотеза про відсутність автокореляції залишків;
- 6) χ^2 -критерій Пірсона: $\chi^2_\phi = 0,898$, $\chi^2_\kappa = 3,841$; χ^2_ϕ менше χ^2_κ , отже, в масиві регресорів мультиколінеарність відсутня;
- 7) рівняння регресії: $Y = 321,82 - 0,983x_1 - 0,405x_2 + e$.

Для визначення вагової частки впливу кожного із факторів на мінливість результативної ознаки проведено розкладання загальної варіації споживання молока та молокопродуктів на фактори (табл. 3).

Таблиця 3. Розкладання загальної варіації споживання молока та молокопродуктів населенням України на фактори, авторська розробка

Фактор	Парний коефіцієнт кореляції (r_{yx_i})	β -коефіцієнт (β_{x_i})	% ($r_{yx_i} \times \beta_{x_i} \times 100\%$)
Реальний наявний дохід (x_1)	-0,63276948	-0,5396707	34,14871
Індекс споживчих цін на молоко та молочні продукти (x_2)	-0,47210716	-0,3100711	14,63868

Отже, припущення про існування зв'язку між рівнем споживання молока та молокопродуктів і рівнем доходів населення й цінами на відповідну продукцію в цілому підтвердилося. Проте не підтвердилася очікувана щільність зв'язку – припускався сильний зв'язок ($R > 0,7$), натомість було встановлено, що зв'язок середній ($R = 0,698$). Коефіцієнт детермінації показав, що 2, як припускалося, ключових, фактори формують мінливість функції лише на 48,8%. При чому, зовсім нелогічним виглядає характер впливу зміни реальних доходів на споживання молока та молокопродуктів – при збільшенні доходів споживання зменшується. Можна припустити, що причиною виявленого характеру зв'язку є нееластичність попиту на молоко та молокопродукти по доходу і ціні. Для перевірки даного припущення проведено розрахунок рівня еластичності попиту на молоко та молокопродукти за вказаними факторами:

1) коефіцієнт еластичності попиту на молоко та молокопродукти за доходом:

$$E_{yx_1} = a_{yx_1} \times \frac{\bar{x}_1}{y} = 0,65\%, E_{yx_1} < 1; \quad (1)$$

2) коефіцієнт еластичності попиту на молоко та молокопродукти за ціною:

$$E_{yx_2} = a_{yx_2} \times \frac{\bar{x}_2}{y} = 0,28\%, E_{yx_2} < 1. \quad (2)$$

Таким чином, припущення виявилось вірним – попит на молоко та молокопродукти є нееластичним і за доходом, і за ціною. Для динамічного ряду, який складається з 11 років, це достатньо узагальнена характеристика еластичності попиту, тому доцільно проаналізувати динаміку відповідних коефіцієнтів впродовж усього періоду дослідження (рис. 3–4). Як видно з рис. 3, екстрими графіку функції «коефіцієнт еластичності споживання молока та молокопродуктів по доходу» припадають на періоди соціально-економічної нестабільності. Зокрема, перший – на кінець 2008 р. та весь 2009 р., коли в Україні розпочалася фінансова, а згодом і економічна криза. Другий екстрим, де має місце еластичний попит на молоко та молокопродукти по доходу ($E > 1$), припадає на 2013 р., в кінці якого в країні розпочалася політична криза.

Як видно з рис. 4, динаміка коефіцієнта еластичності попиту на молоко та молокопродукти за ціною має значно нестабільнішу динаміку порівняно із попереднім прикладом. Зокрема, в 2011–2013 рр. попит на молоко та молокопродукти був еластичним за ціною ($E > 1$). Можна припустити, що така реакція споживачів на підвищення індексу споживчих цін на молоко та молокопродукти була спровокована згаданою вище економічною кризою. Отже, попит на молоко та молокопродукти в Україні є нееластичним за доходом і ціною в періоди відносної соціально-економічної стабільності. Натомість, в періоди соціально-економічної нестабільності (економічна криза, президентські/парламентські вибори, політична криза, військовий конфлікт тощо) попит стає еластичним за ціною і доходом.

Це пояснює, чому за суттєвого скорочення виробництва молкосировини має місце перевиробництво готової молочної продукції – в умовах скорочен-

ня реальних доходів та зростання споживчих цін населення корегує свої споживчі бюджети, зменшуючи споживання відносно дорожчих продуктів тваринного походження та збільшуючи споживання відносно дешевших вуглеводмісних (енергетичних) харчів рослинного походження – хлібобулочних виробів, круп, картоплі, рослинної олії тощо. Варто відзначити, що за період 2004–2014 рр. реальні доходи населення зросли у 2,6 рази [19; 20], тоді як ціни на молоко та молочні продукти – у 4,1 рази [10].

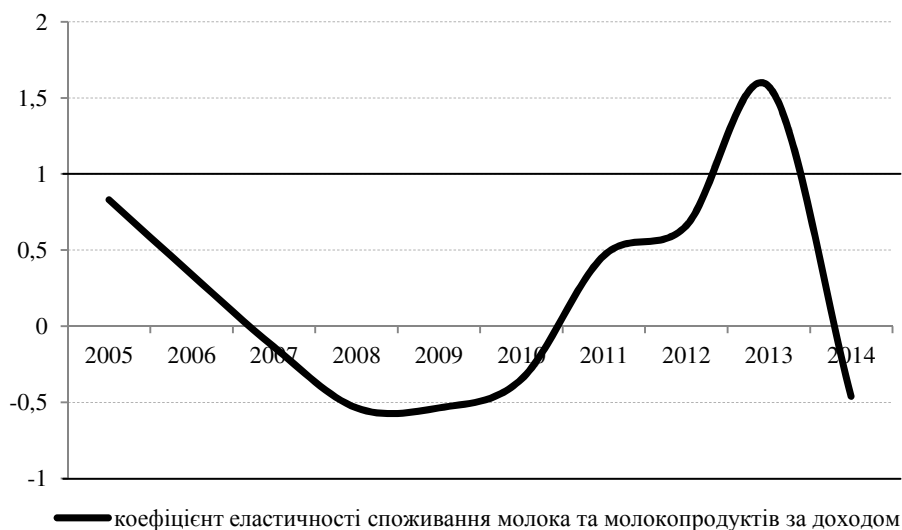

Рис. 3. Динаміка коефіцієнта еластичності попиту на молоко та молокопродукти за доходом, авторська розробка

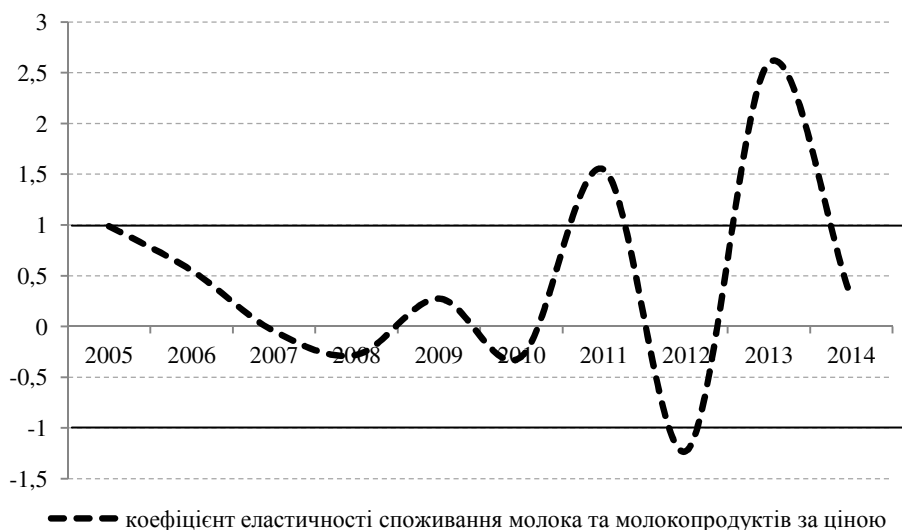

Рис. 4. Динаміка коефіцієнта еластичності попиту на молоко та молокопродукти за ціною, авторська розробка

Допоки триває процес переорієнтації з одних зовнішніх ринків (Російська Федерація) на інші (Китай, ПАР, Близький Схід), вітчизняні молокозаводи постали перед складною дилемою – утримувати внутрішні ціни для збереження попереднього обсягу попиту чи збільшувати їх для покриття зростаючих витрат. Виходячи з даних Державної служби статистики України, ними обрано другий варіант – за період із січня по листопад 2015 р. промислові ціни на молоко та молокопродукти зросли в середньому на 22% [11]. Промисловці пояснюють це необхідністю підвищення закупівельних цін на молокосировину, що, зважаючи на загрозу подальшого скорочення дійного стада, виглядає достатньо переконливим аргументом. Як видно з табл. 4, темп зростання споживчих цін на молоко та молочну продукцію навіть дещо відстає від темпу зростання закупівельних та гуртово-відпускних цін на відповідну продукцію.

Таблиця 4. Індекси закупівельних, гуртово-відпускних та роздрібних цін на молоко та молочну продукцію в Україні в 2015 році, %*

Місяць	Індекс закупівельних цін на молоко, реалізоване сільськогосподарськими підприємствами	Індекс промислових цін на молочну продукцію	Індекс споживчих цін	
			на питне молоко	на твердий та м'який сири
Січень	113,6	102,7	101,7	101,4
Лютий	100,3	101	101,6	102,5
Березень	102,7	107,8	105,5	104,4
Квітень	101,5	103,4	102,1	103,5
Травень	100,2	100,8	99,1	101,6
Червень	100,0	100,1	99,1	100,8
Липень	99,5	101,6	99,9	100,4
Серпень	99,8	101,2	101,0	100,4
Вересень	100,0	100,2	102,0	101,0
Жовтень	100,4	101,6	103,5	101,5
Базовий індекс	1,19	1,22	1,16	1,19

* розраховано за даними [10; 11; 15].

Для виживання вітчизняної галузі молочного скотарства закупівельні ціни на молокосировину повинні підвищуватися. Станом на початок листопада 2015 р. середня закупівельна ціна 1 т молока, зданого сільськогосподарськими підприємствами, становила 4234,1 грн. Для порівняння – в 2014 р. у ЄС закупівельні ціни на молоко коливалися біля позначки 400 євро за 1 т [25], де за офіційним курсом НБУ [8] – це 7692 грн. (рис. 5).

Однак самого лише підвищення закупівельних цін на молоко недостатньо для зростання національного ринку відповідної продукції. Обсяг ринку визначається розмірами попиту. За незмінності інших чинників, зростання пропозиції є дзеркальним відображенням зростання попиту. Потреба українського населення в молочній продукції – висока. Даються взнаки не лише національні традиції харчування, в яких чільне місце займають питне молоко, масло, вершки, м'який сир (кисломолочний), сметана, ряжанка тощо, необхідність споживання молочних продуктів продиктована також фізіологічними потребами людського організму.

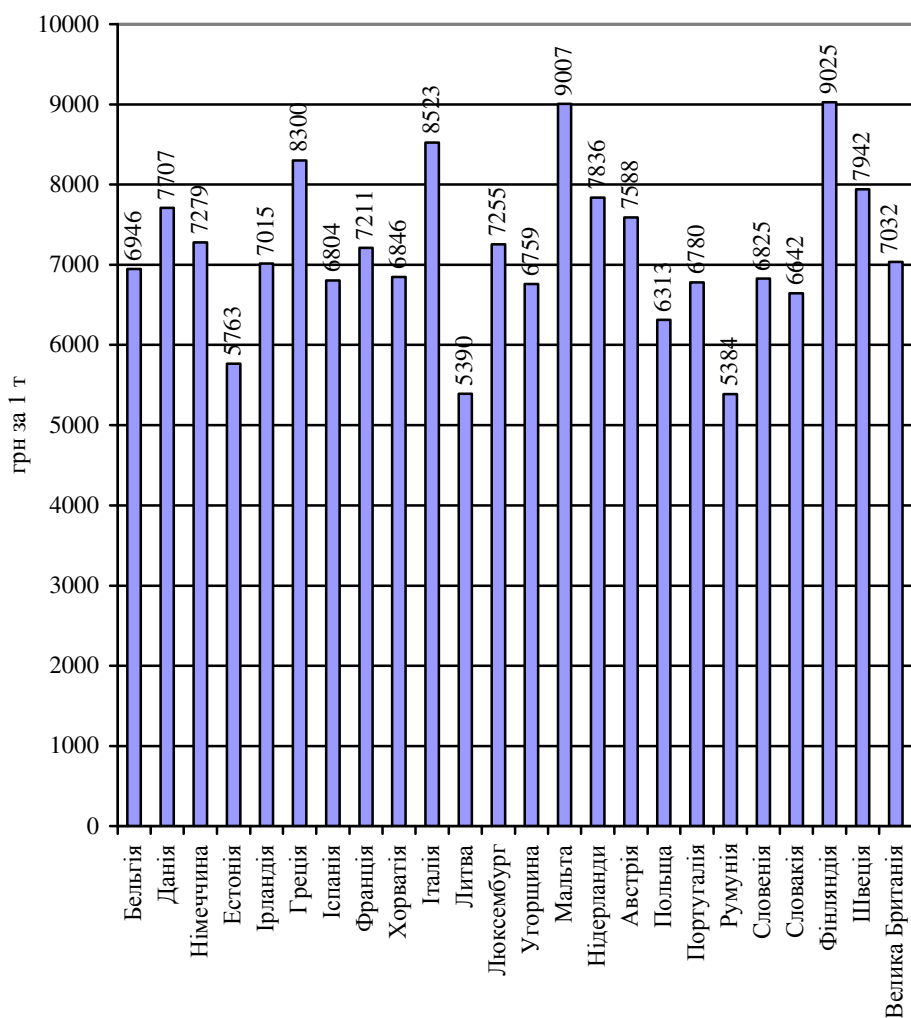

Рис. 5. Закупівельні ціни на сире молоко в країнах ЄС у 2014 р., побудовано за даними [8; 25]

Особливу групу становлять діти, літні люди, робітники, які працюють у важких чи шкідливих умовах. Для них споживання молочних продуктів є життєво необхідним. Проте потреба тим і відрізняється від попиту, що попит – це платоспроможна потреба. Відтак перевиробництво молочної продукції зумовлене не тим, що споживачі не хочуть купувати даної продукції, а тим, що мають бюджетні обмеження. На нашу думку, дефіцит попиту на досліджуваному ринку є головним стримуючим фактором його розвитку.

Фактична ємність національного ринку молока та молочних продуктів (у перерахунку на молоко) за показниками 2014 р. становить 9581 т відповідної продукції (фонд споживання) [4]. Потенційна ємність, виходячи з медично обґрунтованої норми, може становити 17193 т. Отже, дефіцит

попиту в абсолютному вираженні становить 7612 тис. т молока та молочних продуктів (у перерахунку на молоко), а у вартісному — 102,8 млрд грн (виходячи із середніх поточних цін). Частину цього дефіциту можна і потрібно покрити за рахунок спеціальної програми соціальної допомоги малозабезпеченим. Наприклад, Програми продовольчих талонів. Об'єктивна необхідність запровадження саме такого заходу підтверджується успішним досвідом боротьби із голодом та недоїданням, який ось уже багато років демонструють США [23; 24] — країна із англосаксонською моделлю економіки, яку важко запідозрити у намаганні виховати у власного населення патерналістські настрої.

Одним із найважливіших аспектів стабільного функціонування ринку є цінова дисципліна його агентів. Як видно з рис. 6, національний ринок промислових молочних продуктів — це ринок монополістичної конкуренції, на якому жодна із компаній не може самостійно впливати на формування ринкових цін. Це підтверджує і розрахований індекс Херфіндела-Хіршмана (Herfindale-Hirshman Index — ННІ), для нормальної конкуренції він має бути меншим за 1000:

$$ННІ = \sum_{i=1}^n (s_i^2) = 401,5, \quad (3)$$

де s_i^2 — ринкова частка i -ої фірми.

Разом з тим, більшість молокопереробних підприємств України об'єднані в професійні спілки, які є офіційними майданчиками для обміну інформацією та узгодження напрямів розвитку галузі:

1. Національна асоціація молочників України — базова організація, що представляє молочну промисловість.

2. Молочний комітет ЕВА (Європейської бізнес-асоціації). Об'єднує таких виробників: «Мілкланд», «Шостка», Звенигородський сироробний завод, «Данон», «Даніско», «Лакталіс», «Люстдорф», «Терра Фуд», «Вім-Білл-Дан Україна», «Укпродукт Група».

3. Союз молочних підприємств України, який об'єднує більше 50 підприємств галузі.

4. Національна асоціація акціонерних товариств з виробництва молочних консервів («Укрконсервмолоко»). Об'єднує 7 молочноконсервних комбінатів.

Це створює сприятливий ґрунт для картельних змов. В даному аспекті ще однією критичною точкою є цінова політика великих торговельних мереж. Наприклад, весною 2015 р. Антимонопольний комітет України оштрафував 18 торговельних мереж країни на загальну суму 203,6 млн грн за порушення законодавства про захист конкуренції; штраф у розмірі 0,1% від обігу за 2014 р. накладено на всі компанії, які потрапили під розслідування. Необхідна для безбиткової діяльності великого ритейлера націнка становить близько 15%, тоді як фактична торговельна націнка звинувачених у змові мереж становила в середньому 45% [1]. Також 24 березня 2015 року Антимонопольний комітет України рекомендував 13 торговельним мережам знизити роздрібні ціни до рівня, який існував до періоду підвищеного попиту на продовольчі товари. Середня маржа між закупівельною та роздрібною ціною на окремі продовольчі товари в зазначений період зросла більше ніж на 50% [5].

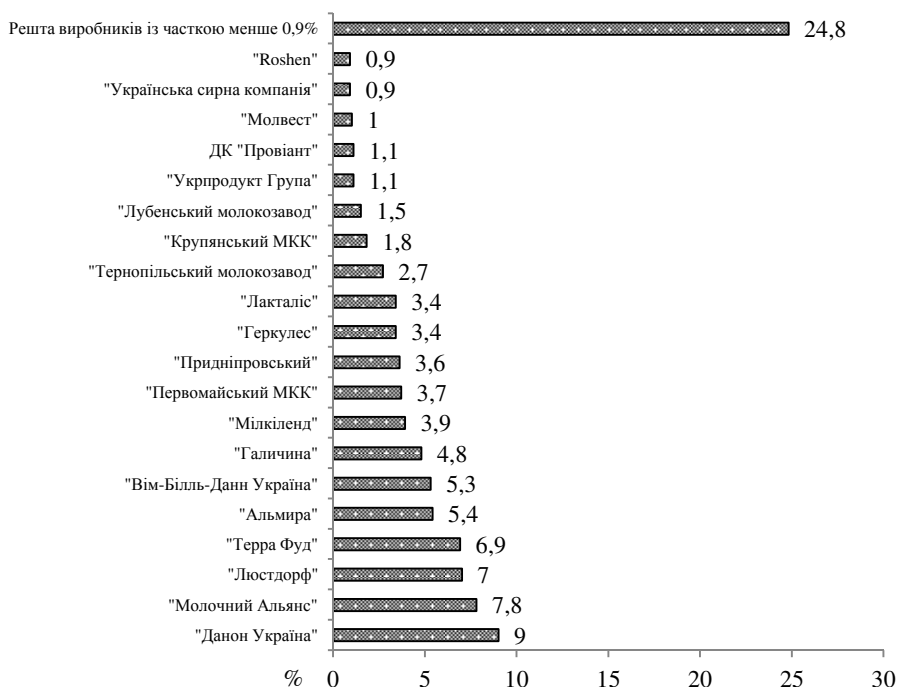

Рис. 6. Ринкові частки найбільших виробників промислової молочної продукції України станом на кінець 2013 р., %, побудовано за даними [6]

Ще одним фактором впливу на функціонування національного ринку молока та молочної продукції є відповідний імпорт. Як бачимо з рис. 7, частка імпоротної молочної продукції на внутрішньому ринку України не є критичною (менше 30%). Більш того, в Україні рівень самозабезпечення молоком та молочною продукцією стабільно перевищує 100%.

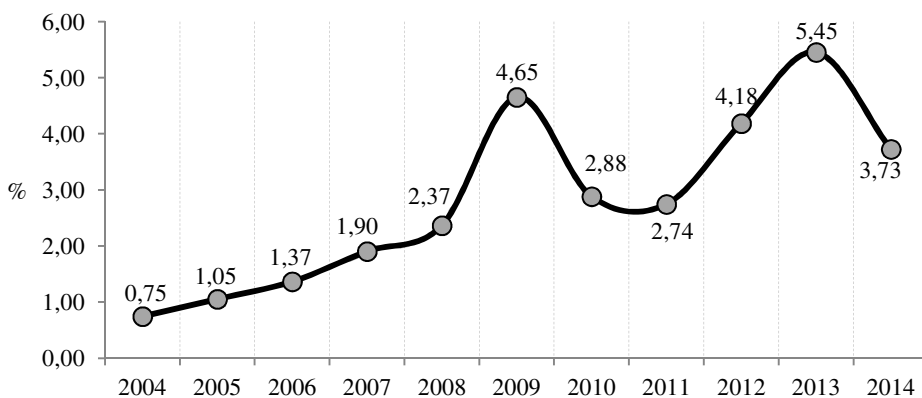

Рис. 7. Частка імпорту в національному фонді споживання молока та молочних продуктів, %, побудовано за даними [2–4]

Низьку частку імпортової молочної продукції на вітчизняному ринку можна пояснити кількома причинами:

1) національні споживчі традиції – значна частина молочної продукції у вигляді питного молока, кисломолочного сиру, сметани, ряжанки тощо, вироблених у селянських господарствах, купується населенням на організованих ринках;

2) зростання імпорту молочних продуктів стримується низькою ємністю внутрішнього ринку України;

3) в результаті девальвації української валюти цінові конкурентні позиції імпортової молочної продукції погіршилися – темп зростання курсу основних валют (долар США, євро) відносно гривні значно випередив темп зростання внутрішніх цін на відповідну продукцію. Відтак, за більшістю видів молочної продукції українські виробники мають кращі цінові конкурентні позиції, ніж імпортери.

На підтвердження цього проведемо порівняння цін на окремі види молочної продукції – йогурт, масло вершкове, сир свіжий, сир плавлений, сир твердий (табл. 5).

Таблиця 5. Порівняння роздрібних цін на окремі види молочної продукції українських та європейських виробників, станом на кінець III кв. 2015 р.*

Показник	Йогурт	Масло вершкове	Сир свіжий (без визрівання)	Сири плавлені	Сири тверді
Код товару за УКТЗЕД	403100000	405100000	406100000	406300000	406900000
Ціна на кордоні України, дол. США/т	1790	4580	2990	3730	3640
Імпортний тариф, %	10	10	10	10	10
Ціна імпорту після сплати мита, дол. США /т	1969	5038	3289	4103	4004
Доставка до місця гуртової або роздрібною торгівлі, дол. США /т	118,8	118,8	118,8	118,8	118,8
Ціна імпорту після сплати мита + транспортні витрати, дол. США /т	2087,8	5156,8	3407,8	4221,8	4122,8
Ціна імпорту з мінімальною роздрібною націнкою (15%), дол. США /т	2400,97	5930,32	3918,97	4855,07	4741,22
Роздрібна ціна імпортного товару з ПДВ, дол. США /т	2881,164	7116,384	4702,764	5826,084	5689,464
Роздрібна ціна імпорту, грн/т	62024	153198	101239	125421	122480
Роздрібна ціна вітчизняного товару, грн/т	39621	84260	64650	89890	100000
Різниця імпортних та внутрішніх цін, грн/т	+22403	+68938	+36589	+35531	+22480

* розраховано за даними [8; 9; 12].

Найбільшими постачальниками даної продукції на ринок України є виробники ЄС. Імпортні ціни візьмемо по тих країнах, які мають найвищу частку в імпорті відповідної продукції на ринок України з ЄС за період січень-

вересень 2015 р.: йогурт і сир твердий – Польща (частки – 70,8% і 45,1% відповідно), масло вершкове – Франція (частка – 68,1%), сир свіжий і сир плавлений – Німеччина (частки – 37,6% і 73,9% відповідно). Як бачимо по групі проаналізованих молочних продуктів, ціни імпорту суттєво перевищують ціни аналогічних товарів внутрішнього виробництва.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. В Україні продовжується спад виробництва молочної сировини.
2. В господарствах населення виробляється понад 75% молока. Отримана переважно в результаті ручного доїння – це продукція низької якості.
3. Виробництво промислової молочної продукції перевищує виробництво відповідної сировини. Найбільш вірогідними джерелами перевищення є переробка необлікованої молочної сировини та рослинних олій. Це актуалізує проблему безпечності та якості промислової молочної продукції.
4. Для стабілізації та поступового збільшення виробництва якісної молочної сировини необхідно щонайменше на 50% збільшити відповідні закупівельні ціни.
5. Попит на молочну продукцію – нееластичний за ціною і доходом в періоди відносної соціально-економічної стабільності, і навпаки.
6. Дефіцит попиту є головним стримуючим фактором пропозиції молочної продукції. В числі іншого для скорочення дефіциту доцільно запровадити продовольчі талони для малозабезпечених.
7. Національний ринок промислової молочної продукції – це ринок монополістичної конкуренції. Наявність 4 професійних об'єднань молокозаводів створює можливість для картельних змов.
8. Періодично викриваються факти картельних змов найбільших торговельних мереж України. Для підвищення рівня цінової дисципліни ринкових агентів та недопущення картельних змов необхідно посилити повноваження АМК України та підвищити штрафи за порушення відповідного законодавства.
9. На внутрішньому ринку спостерігається низька частка відповідної імпортової продукції (1–5%). Головні причини:
 - 9.1) національні харчові традиції – купівля населенням частини молочних продуктів у селян на організованих та стихійних ринках;
 - 9.2) низька ємність національного ринку;
 - 9.3) нижчий рівень цін на вітчизняну продукцію порівняно з імпортними аналогами.

Запровадження заборони на реалізацію молока та молочної продукції подвійного виробництва, підвищення закупівельних цін на молочної сировину, підвищення платоспроможності населення посилюватимуть конкурентний тиск імпортової молочної продукції на вітчизняну.

Розробка практичних рекомендацій із розвитку малих сімейних молочних ферм та молочарських кооперативів, науково-методичне обґрунтування комплексної програми розвитку вітчизняного молочного скотарства та програми продовольчих талонів, розробка пропозицій щодо підвищення ефективності державного нагляду за безпечністю та якістю молочної продукції, її маркування, підвищення ефективності роботи АМК України є перспективними напрямками подальших наукових досліджень із даної тематики.

1. Антимонопольний комітет: оштрафовані супермаркети завищували ціни на 30% // УНІАН // economics.unian.ua.

Антимонопольни комитет: oshtrafovani supermarkety zavyschuyaly tsiny na 30% // UNIAN // economics.unian.ua.

2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Стат. збірник за 2008 рік / Державний комітет статистики України; Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2009. – 55 с.

Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleenniama Ukrainy: Stat. zbirnyk za 2008 rik / Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy; Vidp. za vyp. O.M. Prokopenko. – K., 2009. – 55 s.

3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Стат. збірник за 2013 рік / Державна служба статистики України; Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2014. – 57 с.

Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleenniama Ukrainy: Stat. zbirnyk za 2013 rik / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; Vidp. za vyp. O.M. Prokopenko. – K., 2014. – 57 s.

4. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Стат. збірник за 2014 рік / Державна служба статистики України; Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2015. – 55 с.

Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleenniama Ukrainy: Stat. zbirnyk za 2014 rik / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; Vidp. za vyp. O.M. Prokopenko. – K., 2015. – 55 s.

5. Більше десятка торговельних мереж знахабніли. АМКУ рекомендував знизити ціни // Експрес. – 25.03.2015 // expres.ua.

Bilshе desiatka torhovelnykh merezh znakhabnily. AMKU rekomenduvav znyzty tsiny // Ekspres. – 25.03.2015 // expres.ua.

6. Букало С., Кужилева О. Основные тенденции рынка молочной промышленности Украины в 2012–2013 годах // FOOD.UA. – 09.04.2014 // www.food.com.ua.

Bukalo S., Kuzhileva O. Osnovnye tendentsii rynka molochnoi promyshlennosti Ukrainy v 2012–2013 godakh // FOOD.UA. – 09.04.2014 // www.food.com.ua.

7. Виробництво основних видів промислової продукції (1990–2014 рр.) // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.

Vyrobnytstvo osnovnykh vydiv promyslovoi produktsii (1990–2014 rr.) // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy // www.ukrstat.gov.ua.

8. Державні фінанси, податки та публічний сектор // Національний банк України // www.bank.gov.ua.

Derzhavni finansy, podatky ta publichnyi sektor // Natsionalnyi bank Ukrainy // www.bank.gov.ua.

9. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу (щомісячна інформація) // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.

Eksport-import okremykh vydiv tovariv za krainamy svitu (shchomisiachna informatsiia) // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy // www.ukrstat.gov.ua.

10. Індекси споживчих цін на товари та послуги (до попереднього місяця) // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.

Indeksy spozhyvchykh tsin na tovary ta posluhy (do poperednoho misiatsia) // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy // www.ukrstat.gov.ua.

11. Індекси цін виробників промислової продукції (до попереднього місяця) // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.

Indeksy tsin vyrobnykiv promyslovoi produktsii (do poperednoho misiatsia) // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy // www.ukrstat.gov.ua.

12. Молочне і яйця / Novus // novus.zakaz.ua.

Molochne i yaitsia / Novus // novus.zakaz.ua.

13. Осташко Т.О. Цінова конкурентоспроможність м'ясомолочної продукції в умовах СOT // Економіка АПК. – 2011. – №2. – С. 155–161.

Ostashko T.O. Tsinova konkurentospromozhnist m'iasomolochnoi produktsii v umovakh SOT // Ekonomika APK. – 2011. – №2. – S. 155–161.

14. Пасхавер Б.Й. Тенденції та проблеми національного продовольчого споживання // Економіка АПК. – 2014. – №10. – С. 5–13.

Paskhaver B.I. Tendentsii ta problemy natsionalnoho prodovolchoho spozhyvannia // Ekonomika APK.— 2014.— №10.— S. 5–13.

15. Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції (щомісячна інформація) // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.

Seredni tsiny realizatsii silskohospodarskoi produktsii (shchomisiachna informatsiia) // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy // www.ukrstat.gov.ua.

16. Сільське господарство України: Стат. збірник за 2008 рік / Державний комітет статистики України; Відп. за вип. О.М. Прокопенко. — К., 2009. — 361 с.

Silске hospodarstvo Ukrainy: Stat. zbirnyk za 2008 rik / Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy; Vidp. za vup. O.M. Prokopenko. — K., 2009. — 361 s.

17. Сільське господарство України: Стат. збірник за 2009 рік / Державний комітет статистики України; Відп. за вип. О.М. Прокопенко. — К., 2010. — 367 с.

Silске hospodarstvo Ukrainy: Stat. zbirnyk za 2009 rik / Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy; Vidp. za vup. O.M. Prokopenko. — K., 2010. — 367 s.

18. Сільське господарство України: Стат. збірник за 2014 рік / Державна служба статистики України; Відп. за вип. О.М. Прокопенко. — К., 2015. — 379 с.

Silске hospodarstvo Ukrainy: Stat. zbirnyk za 2014 rik / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; Vidp. za vup. O.M. Prokopenko. — K., 2015. — 379 s.

19. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державний комітет статистики України; Відп. за вип. Н.П. Павленко. — К., 2010. — 567 с.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2009 rik / Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy; Vidp. za vup. N.P. Pavlenko. — K., 2010. — 567 s.

20. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Державна служба статистики України; Відп. за вип. О.А. Вишнеvsька. — К., 2015. — 586 с.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 rik / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; Vidp. za vup. O.A. Vyshnevskaya. — K., 2015. — 586 s.

21. *Шпичак О.М., Боднар О.В.* Проблеми ємності внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні у контексті купівельної спроможності населення // Економіка АПК.— 2013.— №6.— С. 5–13.

Shpychak O.M., Bodnar O.V. Problemy yemnosti vnutrishnoho spozhyvchoho rynku silskohospodarskoi produktsii ta prodovolstva v Ukraini u konteksti kupivelnoi spromozhnosti naselennia // Ekonomika APK.— 2013.— №6.— S. 5–13.

22. *Шубравська О.В., Сокольська Т.В.* Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи // Економіка і прогнозування.— 2008.— №2.— С. 80–93.

Shubravska O.V., Sokolska T.V. Rozvytok rynku moloka i molochnoi produktsii: svitovi tendentsii i vitchyzniani perspektivy // Ekonomika i prohnozuvannia.— 2008.— №2.— S. 80–93.

23. *Gunderson, C., LeBlanc, M., Kuhn, B.* (1999). The Changing Food Assistance Landscape: The Food Stamp Program in a Post-Welfare Reform Environment. Agricultural Economic Report (Food and Rural Economics Division, Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture), 773: 2.

24. *Nord, M.* (2001). Food Stamp Participation and Food Security. Food Review: (Food and Rural Economics Division, Economic Research Service, USDA), 24(1): 14.

25. Selling prices of raw cow's milk / Eurostat // ec.europa.eu.

Стаття надійшла до редакції 1.03.2016.